

Analiza

Przeprowadzonego ankietowania

Rodziców uczniów z Ukrainy

oraz

kadry pedagogicznej

szkół i placówek edukacyjnych

w Krakowie

Opracowali:

Aleksandra Zapolska

Danuta Pająk-Bener

Fundacja Zustricz

Działania zrealizowane przy
wspieraniu finansowym

Fundacji Stefana Batorego

Wprowadzenie

Przez lata cudzoziemcy stanowili w Polsce niewielki odsetek ludności. Obraz społeczeństwa jednolitego etnicznie potwierdzały nieliczne, bo nie przekraczające kilku procent ogółu populacji, mniejszości narodowe.

Wg danych GUS na koniec grudnia 2018 r. w Krakowie mieszkało 771,1 tys. osób (Biuletyn Statystyczny Miasta Krakowa I kw. 2019 r., <http://www.bip.krakow.pl/?mmi=234>).

Od lat mieszkają tu także osoby innych narodowości, w tym zaliczanych do ustawowych mniejszości narodowych i etnicznych, takich jak Żydzi, Ormianie, Ukraińcy i inn. jak również nowe mniejszości (nie ustawowe) tworzone przez cudzoziemców różnych narodowości, które do niedawna w Krakowie, tak jak i w całym kraju stanowiły nieliczny odsetek ludności miasta. Ostatnie lata przyniosły jednak znaczne zmiany, związane głównie z sytuacją polityczną na Ukrainie.

Według danych Urzędu do spraw Cudzoziemców w 2019 r. w Małopolsce 40500 cudzoziemców aktualnie posiadało karty czasowego lub stałego pobytu (3/4 cudzoziemców przebywa w Krakowie). Aktualne dokumenty pobytowe posiada 21 207 obywateli Ukrainy, dodatkowo w pierwszym półroczu 2019 zostało złożonych 8102 wniosków. Powyższa liczba nie odzwierciedla całkowitej liczby Ukraińców w Krakowie, ponieważ nie obejmuje osób przebywających na podstawie wizy lub w ruchu bezwizowym.

Z informacji stowarzyszenia ASPIRE w Krakowie i powiecie tylko w dużych korporacjach międzynarodowych pracuje ponad 80 tys. cudzoziemców, z czego Ukraińcy stanowią ponad 45% . Szacuje się że w Krakowie może przebywać 80-90 tys. Obywateli Ukrainy, co stanowi 10 % mieszkańców.

Dla porównania w 2013 r. w całej Polsce aktualne dokumenty pobytowe posiadało 20 105 obywateli Ukrainy a już pierwszej połowie 2019 r. liczba ta sięgnęła 200 tys., co oznacza dziesięciokrotny wzrost.

Administracja publiczna, władze samorządowe oraz organizacje pozarządowe dopiero uczą się radzić sobie z wyzwaniem, które niesie duży napływ imigrantów – zjawisko wcześniej niespotykane w Polsce. Migranci z Ukrainy cały czas nie mogą jednak liczyć na odpowiednie wsparcie. Rządzący nie stworzyli spójnej strategii integracji cudzoziemców, a administracja nie została przygotowana do obsługi takiej liczby migrantów czego dowodem są drastyczne opóźnienia w wydawaniu m.in. dokumentów pobytowych. Więcej działań podejmowanych jest na szczeblu lokalnym, gdzie władze lepiej dostrzegają problemy imigrantów.

System oświatowy w Krakowie i Małopolsce

W 2018/2019 roku szkolnym w małopolskich szkołach naukę pobierała następująca ilość cudzoziemców:

- w przedszkolach - 890
- w szkołach podstawowych i gimnazjach - 1515
- w szkołach ponadpodstawowych - 973
- w szkołach policealnych - 863

.....
Razem: 4241 osób

W tej liczbie około 83% cudzoziemców pobierało naukę w Krakowie, co oznacza że w 2018/2019 r. było ponad 3,5 tys. uczniów cudzoziemskich, z czego 95% stanowili Ukraińcy.

Рівно́ж на кракoвських учелних прыбы́ло студентoв чужоземцoв и в 2017/2018 року шкoльным учы́ло сяд 8,2 тыс. студентoв oбcoкrajоvcoв, з чoгo oкoлo 67% станoвы́лы студенци з Украйны. В 2018/2019 зауважалны бы́л далшы wzrost ilości студентoв з Украйны.

Analiza

W okresie od 15 lutego 2018 do 30 stycznia 2019 Fundacja Zustricz przeprowadziła badanie ankietowe w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych w Krakowie, w których uczą się migranci z Ukrainy. Fundacja Zustricz we współpracy z prof. UJ, dr hab. H. Grzymałą-Moszczyńską przygotowała ankiety dla 2 grup współdziałających w systemie edukacji - rodziców uczniów z Ukrainy oraz dla kadry pedagogicznej. Wzory sporządzono w dwóch językach (polskim i ukraińskim).

Łącznie zebrano 128 ankiet, w tym od rodziców – 48 oraz od kadry pedagogicznej – 80 i na ich podstawie zidentyfikowano najczęstsze problemy uczniów i rodziców.

1. Zawartość i wyniki ankiety dla rodziców dzieci w wieku szkolnym, tj. od 6 do 19 lat :

a) Ankieta dla rodziców składała się z 12 pytań w języku ukraińskim wraz z tłumaczeniem na język polski:

.....
1. **Як відбувається адаптація дитини в новій країні?** (*Jak przebiega adaptacja dziecka w nowym społeczeństwie?*)

- який термін перебування дитини у Польщі (*jak długo dziecko przebywa w Polsce*)
- які емоції Ви найчастіше спостерігаєте у дитини (*jakie najczęściej emocje obserwujecie u dziecka*)
- як часто дитина хворіє (*jak często dziecko choruje*)
- з яким настроєм найчастіше дитина йде до школи (*w jakim nastroju najczęściej dziecko idzie do szkoły*)

2. **Які труднощі ваша дитина відчуває найчастіше** (*відповідне підкреслити*)?

(*Jakie trudności wasze dziecko odczuwa najczęściej (odpowiednie podkreślić)*)

- пов'язані з навчанням (*trudności, związane z nauczaniem*)
- відносини з однолітками (*relacje z rówieśnikami*)
- відносини з вчителями (*relacje z kadrą pedagogiczną*)

3. **Чим цікавиться дитина в школі, а чим вдома?** (*Jakie są zainteresowania dziecka w szkole a jakie w domu?*)

4. **Як шкільне середовище допомагає в ефективній адаптації дитини?** (*Jak środowisko szkolne pomaga w skutecznej adaptacji dziecka?*)

5. **Рівень знання польської мови на початковому етапі приїзду до Польщі (Ваш і дитини).** (*Poziom znajomości języka polskiego w początkowej fazie przyjazdu do Polski (rodziców i dziecka)*)

6. **Чи Ви задоволені навчанням в школі? Плюси та мінуси “+” та “-”** (*Czy jesteście zadowoleni nauczaniem w szkole? Plusy i minusy*)

7. **Чи маєте Ви змогу допомагати дитині в засвоєнні нових знань?** (*Czy macie możliwość pomagać dziecku w opanowaniu nowej wiedzy?*)

8. **Які бачите проблеми в адаптації та інтеграції ваших дітей в новому суспільстві?** (*Jakie widzicie problemy związane z adaptacją i integracją waszego dziecka w nowym społeczeństwie?*)

- на скільки легко спілкується з оточенням (з однолітками та дорослими) (*na ile łatwo nawiązuje relację z otoczeniem (rówieśnikami oraz osobami dorosłymi)*)

- як часто говорить про те, що хоче повернутись до дому (*jak często mówi o chęci powrotu do domu*)

9. **Чи Ви бачите потребу допомоги освітнього асистента для вашої дитини?** (*Czy widzicie potrzebę pomocy asystenta kulturowego dla waszego dziecka?*)

10. **Чи хотіли б Ви, щоб ваша дитина брала участь в заняттях для підтримки рідної мови та культури?** (*Czy chcielibyście żeby wasze dziecko brało udział w zajęciach skierowanych na podtrzymanie języka ojczystego i kultury?*)

11. **Який вік дитини?** (*Wiek dziecka?*)

12. **Які Ви бачите інші потреби?** (*Jakie z waszego punktu widzenia są inne potrzeby?*)

Analizę uzyskanego materiału przeprowadzono w następujących obszarach:

**1. „Jak przebiega adaptacja dziecka w nowym społeczeństwie?”
- jak długo dziecko przebywa w Polsce.**

W tym obszarze uwzględniono czynniki mogące zarówno mieć wpływ na proces adaptacji, jak i mogące wynikać z utrudnionej adaptacji. Ustalono iż:

a) uczniowie przebywają w Polsce od 2 miesięcy do 4 lat i w zdecydowanej większości mają pozytywne emocje związane ze szkołą. Tylko w czterech ankietach w tym punkcie podano inną odpowiedź :

bez emocji (1) oraz tęsknota (2) i samotność (1)

b) częstotliwość zachorowań (która jest postrzegana jako skutek utrudnionej adaptacji) nie występuje, jak wynika z ankiet stan zdrowia nie jest powiązany z migracją. Co innego nastrój:

na pytanie „ **w jakim nastroju najczęściej dziecko idzie do szkoły**” odpowiedzi już dość znacznie różniły się:

70,8 % ankietowanych podało nastrój jako *dobry czy pozytywny*,

ale już 18,8 % podaje jako *neutralny lub bez emocji*

a 10,4% ankietowanych podało, że dziecko nie lubi szkoły lub niechętnie idzie do szkoły,

w jednym przypadku dziecko aktualnie nie może jeszcze przełamać bariery kontaktu ze szkołą pomimo pozytywnych zmian po zmianie szkoły.

„ rzecz w tym, że my w ciągu 7 miesięcy zdążyliśmy zmienić szkołę, tak jak w poprzedniej był okropny stosunek dzieci z szkoły do mojej córki. Nie było innego wyjścia, byliśmy zmuszeni przez to zabrać dziecko ze szkoły”

2. „Jakie trudności wasze dziecko odczuwa najczęściej „

najczęściej , bo prawie 71%, wymieniano trudności związane ogólnie z nauczaniem i niedostateczną znajomością języka polskiego (w jednej ankiecie wskazano bezpośrednio na trudność związane z nauczaniem historii).

Dodatkowymi trudnościami są relacje z rówieśnikami –aż 1/3 ankietowanych zaznaczyła trudności w kontaktach z rówieśnikami i dotyczyło to głównie dzieci w starszym wieku – od 11 do 16 lat, ale w trzech wypadkach dotyczyło też dzieci w wieku 8-9 lat.

Zdecydowana większość ankietowanych nie udzieliła odpowiedzi na pytanie o relacjach z kadrą pedagogiczną, tylko około 15% ankietowanych odpowiedziało, podając relację jako dobre lub brak trudności w relacjach z kadrą pedagogiczną.

3. „Jakie są zainteresowania dziecka w szkole a jakie w domu?” w tym obszarze nie zauważono różnic w zainteresowaniach w szkole i poza szkołą.

4. „Jak środowisko szkolne pomaga w skutecznej adaptacji dziecka?” w tym obszarze zauważalny jest duży wachlarz spostrzeżeń:

od - „na świetlicy w szkole poznała kilku przyjaciół, którzy pomagają w nauce”,

„szkoła bardzo istotnie pomaga”,

„polskie dzieci mają przyjazny stosunek i zrozumienia oraz bardzo pomagają w adaptacji”,

„ dodatkowe lekcje języka polskie bardzo pomagają”,

„ z pierwszego dnia nauczania zgłosiła się dziewczynka- opiekun rówieśniczy do pomocy i do teraz pomaga oraz zawiązała się przyjaźń”,

„głównie pomoc nauczycieli”,

do - „ uczniowie z Ukrainy w klasie wzajemnie sobie pomagają”

i „ w żaden sposób nie pomaga”.

Kluczowy jest fakt, że w zdecydowanej większości ankiet podano, iż dziecko w szkole uzyskało tę czy inną formę pomocy, tak ze strony rówieśników jak i/lub ze strony nauczycieli.

5. „Poziom znajomości języka polskiego w początkowej fazie przyjazdu do Polski”

W zdecydowanej większości ankietowanych znajomość języka polskiego w momencie podjęcia nauki w polskiej szkole był znikoma lub na bardzo niskim poziomie, tylko w około 19 % uczniowie z Ukrainy znali język polski na poziomie A1-A2.

6. „Czy jesteście zadowoleni nauczaniem w szkole? Plusy i minusy”

Generalnie wszyscy ankietowani są zadowoleni z nauczania w szkole, wskazują na zbyt małą liczbę zadań domowych w porównaniu z szkołą ukraińską, niższy poziom nauczania matematyki oraz brak możliwości wytłumaczenia przez nauczyciela dziecku czasami niezrozumiałych zadań czy lekcji. Uwagę też zwrócono na niską efektywność na początku procesu edukacji dodatkowych zajęć z języka polskiego prowadzonego przez nauczyciela nie znającego języka ukraińskiego. Podano też brak programów adaptacyjnych w przypadku uczniów w starszym wieku.

7. „Czy macie możliwość pomagać dziecku w opanowaniu nowej wiedzy?”

Zdecydowana większość, bo aż $\frac{3}{4}$ rodziców pomaga dzieciom w nauczaniu, reszta ankietowanych zaznaczyła, że ze względów na słabą znajomość języka rodzice nie są w stanie pomóc dziecku.

8. „Jakie widzicie problemy związane z adaptacją i integracją waszego dziecka w nowym społeczeństwie?”

Większość ankietowanych zaznacza trudności adaptacyjne na początkowym etapie (zwłaszcza w pierwszym półroczu). Zanikają one w późniejszym czasie. Jednak zaznaczyć trzeba, że część ankietowanych rodziców podaje, że pomimo dobrych relacji z rówieśnikami w szkole nie wychodzą one poza tę placówkę i dziecko nie ma przyjaciół.

„mi wydaje się, że dzieci w szkole dość ostrożnie podchodzą do obecności ucznia cudzoziemca w ich szkole. Może to tylko my mamy takie gorzkie doświadczenie, ale dziecko nabawiło się dużego stresu.”

Tylko w dwóch przypadkach zaznaczono częste rozmowy dziecka o możliwości powrotu.

„teraz rzadziej, bo zmieniliśmy szkołę i jest trochę lepiej. Ale generalnie dziecko czuje się bardzo osamotnione, cały dzień sama, to znaczy nie ma przyjaciół żeby nawet gdzieś pospacerować.”

9. „Czy widzicie potrzebę pomocy asystenta kulturowego dla waszego dziecka?”

Tylko 1/3 ankietowanych zaznaczyła potrzebę pomocy asystenta kulturowego dla dziecka. Z odpowiedzi ankietowanych wynika też, że rodzice nie mają wiedzy o roli i zakresie możliwego wsparcia ucznia przez asystenta. Jedna z odpowiedzi odzwierciedla taki wniosek, co potwierdzają bezpośrednie rozmowy z rodzicami:

„Najpierw trzeba zrozumieć co to jest – asystent międzykulturowy. Jeżeli będzie to osoba właśnie w szkole i na miejscu będzie pomagać dziecku w pokonaniu trudności, to w takim działaniu jest duża potrzeba. Ale jeżeli to ma być poza szkołą, to nie wiem czy taka forma pomocy da pozytywny rezultat.”

Ale już ponad 50% ankietowanych zaznaczało, że na pierwszym etapie nauczania w szkole dziecko potrzebowało wsparcia w zrozumieniu lekcji czy zadań.

Bezpośrednie rozmowy z rodzicami oraz wyjaśnienie roli asystenta międzykulturowego, w sytuacji, gdy prawie każdy z rodziców potwierdził tezę, że w pierwszym roku nauczania obecność takiej osoby w szkole byłaby bardzo dużym wsparciem dla dziecka, pokazują wagę wprowadzenia do szkół asystentów międzykulturowych.

10. "Czy chcielibyście żeby wasze dziecko brało udział w zajęciach skierowanych na potrzymania języka ojczystego i kultury?"

Prawie 94% ankietowanych zadeklarowało, że chciałoby, aby dziecko uczestniczyło w zajęciach z języka ukraińskiego i kultury.

Tylko w jednym przypadku odpowiedzią ankietowanego było kategoryczne „NIE”. W pozostałych przypadkach deklaracje były warunkowe – „jeżeli nie będzie przeszkadzać w nauce” lub udział w zajęciach określany był jako „możliwy”.

Na pytanie skierowane do rodziców „Jakie z waszego punktu widzenia są inne potrzeby?” tylko część ankietowanych odpowiedziała i zaznaczyła potrzebę nauki języka ukraińskiego, wydarzeń związanych z ukraińską kulturą oraz potrzebę spotkań dla nastolatków jak również spotkań rodzinnych w kręgu rodaków.

„ja bym chciała, żeby były organizowane spotkania dla ukraińskich dzieci. Nie tylko wydarzenia kulturalne ale też rodzinne wycieczki czy obóz letni. Wiem, że zarówno dla dzieci jak i dla dorosłych brakuje komunikacji w języku ojczystym. „

„klub, centrum dla nastolatków z różnymi zajęciami”

„potrzebę w nauczaniu języka ukraińskiego”

„lepsze traktowanie obywateli Ukrainy w konsulacie. Więcej działań kulturalnych w języku ukraińskim w celu nauczania i zachowania tradycji u dzieci”

„komunikacja jest największą potrzebą mojego dziecka. Ona chce poznać inne dzieci, chce znaleźć przyjaciół. Potrzeba w spędzaniu soboty i niedzieli wesoło i z korzyścią. Mogą to być lekcje tańca, śpiew, „PLAST”, wyjście do miasta lub wycieczki przyrodnicze”.

.....

Kadra pedagogiczna

Drugi rodzaj ankiet został skierowany do kadry pedagogicznej szkół i placówek edukacyjnych.

Ankieta składała się z 7 pytań:

- 1. Ilu uczniów z Ukrainy uczy się w szkole? lub w Pani/Pana klasie .....**
- w jakim wieku (podział na grupy 6-9 lat;.....; 10-13 lat.....; 14-16 lat .....; 17-19 lat.....).
- 2. Jakie powstają trudności oraz jakie są główne potrzeby, związane z uczęszczaniem do szkoły dzieci imigrantów?**
- dotyczące zachowania
- dotyczące nauczania
- 3. Jeżeli pojawiają się powyższe trudności to najczęściej z jakiego powodu i z uczniami w jakim wieku?**
dotyczące zachowania
dotyczące nauczania
- 4. Jeżeli powstaje potrzeba pomocy lub diagnozy psychologicznej ucznia cudzoziemskiego to gdzie szkoła kieruje tych uczniów?**
- 5. Gdzie kadra nauczycielska szuka wsparcia w przypadku powstania trudności związanych z uczniem cudzoziemskim?**
- 6. Jak przebiega adaptacja społeczno-kulturowa dzieci imigrantów w środowisku szkolnym?**
-w zakresie kontaktów pomiędzy dziećmi imigrantów, a dziećmi polskimi
- w zakresie kontaktów pomiędzy dziećmi imigranckimi

7. Czy w szkole są zajęcia dla uczniów oraz kadry pedagogicznej skierowane na ułatwienie procesu adaptacyjnego ucznia cudzoziemskiego (np. zajęcia antydyskryminacyjne lub dotyczące wielokulturowości i tolerancji)

.....

Dołączono też 4 pytania dotyczące obecności w szkołach oraz zadań asystentów międzykulturowych

Asystent kulturowy

(osoba znająca język i kulturę polską, który będzie pełnić rolę tłumacza oraz mediatora międzykulturowego pomiędzy uczniami z Ukrainy a polskimi, pomiędzy uczniami a nauczycielami oraz rodzicami dzieci cudzoziemskich, a nauczycielami)

1. Czy Pani/Pan widzi potrzebę skorzystania z pomocy asystenta kulturowego?

TAK NIE

- Jeżeli tak to w jakich sytuacjach? jakie główne cele ma on realizować?

2. Jak często Asystent kulturowy powinien być obecny w szkole?
3. W jakim wieku są uczennice i uczniowie, potrzebujący wsparcia asystenta kulturowego oraz do których klas uczęszczają?
4. Czy Pani/Pana zdaniem istotne jest, aby uczniowie cudzoziemscy mieli możliwość uczęszczania na zajęcia z języka ojczystego? Gdzie takie zajęcia powinny się odbywać?
- .....

Analizę uzyskanego materiału przeprowadzono w następujących obszarach:

1. „Liczba uczniów z Ukrainy szkole”

W ankietach podawano ogólną liczbę uczniów w poszczególnych placówkach w przedziałach od 1 do 58 osób, z tym że największa liczba uczniów w placówce dotyczyła internatu.

2-3. Jakie powstają trudności oraz jakie są główne potrzeby, związane z uczęszczaniem do szkoły dzieci imigrantów?

Jeżeli pojawiają się powyższe trudności to najczęściej z jakiego powodu i z uczniami w jakim wieku?”

- dotyczące zachowania
- dotyczące nauczania

W przypadku pytania o **trudności dotyczące zachowania** uczniów można wyróżnić dwa typy odpowiedzi:

- a) zdecydowanie mniejsza część ankietowanych, bo 37,5 % wskazała na:

„brak trudności”, „nie ma problemów” lub „zachowanie uczniów ukraińskich nie odbiegają wiele od zachowań młodzieży polskie”

- b) druga zdecydowanie większa grupa nauczycieli i wychowawców wskazała trudności:

„adaptacyjne”, „językowe, kulturowe, integracyjne”

„kłopoty z nawiązywaniem relacji z innymi dziećmi. Frustracje dzieci”,

„akceptacja rówieśników, trudności z komunikacją”

„lęk w nowej sytuacji życiowej, wycofanie, bierność, czasem - nieakceptowanie nowej sytuacji, gdy uczeń jest w Polsce wbrew swojej woli (w wyniku decyzji rodziców) ”

„różnice wynikające z kultury, np. kultury języka i zachowania względem nauczycieli”,

„wynikające z problemów komunikacyjnych, tymczasowości pobytu”

„problemy finansowe(domowe, rodzinne) wielu uczniów, co np. skutkuje tym, że dzieci nie uczestniczą w wycieczkach klasowych”

„dzieci często korzystają z tego, że rodzice słabo znają język polski”

Zwłaszcza u dzieci starszych – od 12 do 19 roku życia proces adaptacji do nowego środowiska jest dość często trudny, głównie na początkowym etapie nauki. Szczególnie jest to zauważalne u uczniów liceów i techników, którzy przebywają w Krakowie bez stałej opieki rodziców. W tym przypadku prawie każdy uczeń przechodzi przez trudny i bolesny proces adaptacji, który dość często przedłuża się i trwa co najmniej dwa lata, a nawet dłużej .

„dzieci mało zaopiekowane, tęsknota za rodzicami, brak bliskiego kontaktu z opiekunami prawnymi”

” budowanie relacji interpersonalnych”, „ dystans do dzieci polskich”

„negatywne nastawienie polskich uczniów”

” odmienne wymaganie kulturowe”

„poczucie izolacji, osamotnienia - uciekanie w świat gier komp., zamykanie się we własnym świecie. W znalezieniu akceptacji ze strony rówieśników (szukanie akceptacji w nieodpowiedni sposób, przez różnego rodzaju używki).”

„część nie skupia się na nauce własnej, brak punktualności, nadużywanie używek, przejawy postawy roszczeniowej, nie przestrzegania regulaminów internatu”.

„związane z dyscypliną na lekcjach, rzadko reagują na prośby i upomnienia odnoszące się do zmiany i poprawy ich postawy, często rozmawiają na zajęciach, również w j. ukraińskim, notoryczne korzystanie z telefonów na lekcjach, uczniowie nie integrują się z klasą, na przerwach przebywają tylko w swoim towarzystwie, spóźniają się na zajęcia.”

„Niepunktualność, bałaganiarstwo, postawa roszczeniowa, nieumiejętność gospodarowania czasem i pieniędzmi, duże uzależnienie od tytoniu, epizody z alkoholem, praktyczne stosowanie form grzecznościowych, nieprzestrzeganie ciszy nocnej i obowiązku nauki własnej, kradzieże”

„bariera językowa, problemy wychowawcze, bunt-dziecko przyjechało wbrew własnej woli, rodziny rozbite, niechęć do Polski i Polaków”

W przypadki **trudności związanych z nauczaniem** główną trudnością wskazano słabą znajomość języka polskiego i różnice programowe.

W przypadku uczniów mieszkających w internatach wskazano też

„brak samomotywacji i systematycznej pracy”,

„nieobecności związane z wyjazdami na Ukrainę”

oraz

„nie przykładają się do nauki, wszystko wykonują na ostatnią chwilę, nie korzystają z zajęć z j. polskiego, które organizuje szkoła dla młodzieży, 2-3 przypadki uzależnienia od laptopa”.

Pedagodzy wypełniający ankiety wskazali na n/w **potrzeby:**

- dodatkowe zajęcia z języka polskiego, zwłaszcza intensywnych na początkowym etapie edukacji ,
- materiały dydaktyczne,

- wsparcie psychologa i asystenta międzykulturowego,
- przygotowanie kadry do pracy z dziećmi cudzoziemskimi,
- klasa przygotowawcza
- zajęcia integracyjne i
- nauczanie języka ukraińskiego.
- wsparcia językowego, pomoc dla rodzin w procesie adaptacji. Rodzice mają problem ze spełnieniem wymagań - korzystanie z dziennika elektronicznego, odczytanie i zrozumienie zapisów, pisanie usprawiedliwień, pomoc w nauce.

Ale też zapisali, że potrzebna jest:

„pomoc psychologiczna i socjalna np. dla samotnych matek, które z powodu pracy zostawiają dzieci same na wiele godzin (mam taki przypadek w szkole)”

Trudności adaptacyjne odczuwają zarówno dzieci w młodszym wieku szkolnym jak i w starszym, z tą różnicą że proces adaptacji u dzieci w starszym wieku zdecydowanie wydłuża się w porównaniu z procesem adaptacji dzieci młodszych.

4-5. Jeżeli powstaje potrzeba pomocy lub diagnozy psychologicznej ucznia cudzoziemskiego to gdzie szkoła kieruje tych uczniów?

Gdzie kadra nauczycielska szuka wsparcia w przypadku powstania trudności związanych z uczniem cudzoziemskim?

Na w/w pytania zdecydowana większość odpowiedziała że

„do poradni psychologiczno-pedagogicznej”,

„posiadamy na terenie szkoły pedagoga i psychologa” oraz że

„staramy się rozwiązać problem we własnym zakresie, z pomocą kierownika internatu, innych wychowawców lub nauczycieli w szkole, policji”.

oraz w przypadku internatów i burs:

„bursa jako placówka posiłkuje się swoimi pedagogami lub szuka pomocy w szkole, w której uczy się dziecko” jak również zauważono że *„w moim odczuciu większy problem jest właśnie w pełnomocnikach prawnych niż w samych dzieciach. Pełnomocnicy traktują dzieci przedmiotowo, wyliczają stawki za każdą udzieloną pomoc - przyjazd do szkoły, internatu, wyjście do lekarza. Jedna osoba ma pod tzw. "opieką" czasem kilkadziesiąt dzieciaków - nijak w ten sposób im nie jest w stanie pomóc. Internat stara się organizować pomoc tam, gdzie jest w danej chwili potrzebna – CARITAS (posiłki), lekarze”.*

Cześć ankietowanych wskazała, że szuka pomocy w

„poradni specjalistycznej, pomocy organizacji pozarządowych”

6. Jak przebiega adaptacja społeczno-kulturowa dzieci imigrantów w środowisku szkolnym?

-w zakresie kontaktów pomiędzy dziećmi imigrantów, a dziećmi polskimi

- w zakresie kontaktów pomiędzy dziećmi imigranckimi

Na w/w pytanie odpowiedzi znowu rozdzieliły się na dwie grupy:

a) Pierwsza, to:

- „, prawidłowo”, ‘bez problemu”

- „, czym dziecko jest młodsze, tym łatwiej”

- „, staramy się tak organizować prace, aby oba środowiska się poznały, swoją kulturę, zwyczaje, wtedy łatwiej się zrozumieć.”

- „, początkowo pojawiały się takie problemy, które wynikały głównie z uprzedzeń i stereotypów, jednak po przeprowadzeniu kilku warsztatów z zakresu uświadamiania uczniów, trudności te zniknęły.”

- „często w zależności od tego, skąd dziecko pochodzi.”

b) oraz druga grupa, bardziej niepokojących odpowiedzi:

- „bardzo różnie – zależy od klasy i dzieci”

- „ w szkole jest duża grupa cudzoziemców – dzieci wspierają się wzajemnie i zdarza się, że izolują się od grupy polskiej młodzieży”

- „adaptują się bardzo powoli, nieliczne jednostki utrzymują bliższe kontakty”.

- „ w środowisku internatu organizowane są różnorodne zajęcia adaptacyjno-kulturowe, których oferta skierowana jest w równym stopniu do dzieci ukraińskich i polskich. Młodzież ukraińska i polska nie dąży do obopólnej integracji, poza wyjątkami, ale nie ma też konfliktów”

- „ raczej trzymają się swoich rodaków, spotykają się z innymi poza bursą. Malo integrują się z polskimi dziećmi.”

- „są negatywnie nastawione do siebie obie strony” .

Natomiast w relacjach uczniów cudzoziemskich między sobą z reguły relacje są dobre, a czasem „wspaniałe” ? Jedynie czasami zdarza się, że

- „dzieci ukraińskie dobierają się pod względem zainteresowań statusu społecznego oraz sytuacji materialnej. Sporadycznie zdarzały się konflikty między młodzieżą ukraińską na tle politycznym - opcja prorosyjska i proukraińską . Bogatsi nie zwracają uwagi na tych biedniejszych, zdarza się, że mieszkają obok siebie prawie dwa lata i nie znają nawet swoich imion” ,

- „ rywalizacje, czasem wykluczenie w obrębie własnej mniejszości” ,

- czy „konflikty, brak akceptacji” .

7. Na pytanie : „Czy w szkole są zajęcia dla uczniów oraz kadry pedagogicznej skierowane na ułatwienie procesu adaptacyjnego ucznia cudzoziemskiego (np. zajęcia antydyskryminacyjne lub dotyczące wielokulturowości i tolerancji)”

Aż 30% ankietowanych odpowiedziało – „NIE”

Niektóre odpowiedzi były rozwinięte:

„Nie ma organizowanych takich zajęć dla kadry pedagogicznej internatu.”

„Nie ma. Czasem można trafić na jakieś szkolenie ale to są pojedyncze, przypadkowe wydarzenia”.

Jedna z odpowiedzi pokazała niezrozumienie dla potrzeby takich zajęć:

„nie rozumiem!!! Traktujemy je na równi z polskimi dziećmi wymagając tyle samo w zakresie zachowania i nauczania.”

Były też odpowiedzi twierdzące, które zaprezentowały inne podejście części nauczycieli do w/w tematu:

„nauczyciele poruszają powyższe kwestie na lekcjach wychowawczych”

„programy wdrażane w szkole zawsze zawierają i wdrażają wszelkie aspekty wielokulturowości, tolerancji, na godzinach wychowawczych (szczególnie w klasach, do których uczęszczają uczniowie innych narodowości) poruszane są w/w aspekty”

„lekcje=godzina z wychowawcą + realizacja w/w tematów, bieżących częścią Programu Profilaktyczno-Wychowawczego Szkoły i każdego Zespołu klasowego”

„te zajęcia organizują nauczyciele w klasach, gdzie znalazły się dzieci cudzoziemskie w naszej szkole, głównie z Ukrainy.”

.....

Asystent międzykulturowy

Zdanie dotyczące potrzeby wsparcia uczniów przez **asystenta międzykulturowego** (osoby znającej język i kulturę polską, który będzie pełnić rolę tłumacza oraz mediatora międzykulturowego pomiędzy uczniami z Ukrainy a polskimi, pomiędzy uczniami, a nauczycielami oraz rodzicami dzieci cudzoziemskich, a nauczycielami) wygląda następująco:

1. 47,5% ankietowanych widzi potrzebę skorzystania z pomocy asystenta kulturowego. Odpowiedź „TAK”

47,5% ankietowanych nie widzi takiej potrzeby. Odpowiedz - ”NIE”

5% nie udzieliło odpowiedzi

Oprócz krótkich odpowiedzi o rolę asystenta jak to : „*wsparcie*”, „ *pomoc w adaptacji w szkole*”, „*tłumacz*” rozszerzone odpowiedzi zaprezentowały różne rozumienie roli asystenta w szkole.

„*Kontakty z rodzicami dziecka*”

„*Pomoc w przelamywaniu barier kulturowych\językowych , pomoc w rozpoczęciu edukacji – dokumenty*”

„*Ułatwić proces adaptacyjny, organizować zajęcia antydyskryminacyjne, uczyć tolerancji*”

„*Widzę ogromną potrzebę wsparcia- zarówno dla dzieci jak i dla nauczycieli, pracujących z dziećmi cudzoziemskimi, wspieranie dziecka mało mówiącego po polsku.*”

„*Pomoc w odrabianiu(a często- motywowaniu) zadań domowych, pomoc dla rodziców w kontaktach wychowawczych (nauczycieli)- rodzice (np. zebrania rodzicielskie, współpraca z pedagogami i inn.)*”

„*Tłumacz. Mediata międzykulturowy*”

„*Nie wiem, bo uczniowie mają największe problemy ze zrozumieniem tego, co nauczyciel mówi na lekcji. Asystent nie będzie im na bieżąco tłumaczył. Dzieci powinny po prostu trafiać do naszej szkoły po lepszym przeszkoleniu językowym.*”

„*Pomagać w wyjaśnieniu zaistniałego konfliktu*”

„*Asystent powinien pomagać młodzieży w procesie klimatyzacji w Polsce. Być dla nich wsparciem tam, gdzie czują się osamotnieni. Powinien dawać młodzieży poczucie bezpieczeństwa.*”

„*Realizować warsztaty lub zajęcia z historii i kultury kraju macierzystego*”

W przypadku jednej z negatywnych odpowiedzi została przytoczona szeroka argumentacja:

„*młodzież ukraińska ma szeroką ofertę pomocy (dodatkowe zajęcia, pomoc pedagoga, nauczycieli) z której nie do końca korzysta lub wręcz jej unika. Trudności, potrzeby Ukraińców to nie wynik przepaści kulturowej, ale wieku wychowanków. Uczniom brak domowego ciepła, przytulenia przez rodziców i rozmów z nimi – tego nikt nie zastąpi. Taka rolę powinni pełnić opiekunowie prawni. Rolę mediatorów, asystentów pełnią wychowawcy i kierownik internatu. Młodzież nie chce pomocy, wręcz jej unika, a narzucona na siłę nie przyniesie pożądaných rezultatów. Może warto przekazać młodzieży gdzie i do kogo może się udać w sytuacjach trudnych (coś w rodzaju telefonu „zaufania”), osobie która prosi o pomoc łatwiej pomóc pracując z nią indywidualnie. Ogólnie sformułowanie zadania asystenta kultury nie*

precyzują, nie wyszczególniają zakresu konkretnych działań, podobne zadania mieli spełniać w przypadku narodowości romskiej – brak spektakularnych efektów”

2. Zdania co do częstotliwości i długości pracy asystenta międzykulturowego bardzo różniły się.

Od:

„rewelacyjnie, gdyby mógł być każdego dnia, towarzyszyć dzieciom każdego dnia w różnych sytuacjach”

„codziennie 5 godzin”, „ każdego dnia 2-3 godziny”

„2-3 razy w tygodniu”, „1 raz w tygodniu”

„raz w tygodniu, żeby młodzież wiedziała, że może liczyć na jego pomoc w razie potrzeby, żeby mogła go poznać”

Do:

„ co najmniej 2 razy w miesiącu”

lub „ 1 raz w miesiącu oraz w razie potrzeby”

3. W odpowiedzi na pytanie „ *W jakim wieku są uczennice i uczniowie, potrzebujący wsparcia asystenta kulturowego oraz do których klas uczęszczają?*”

podano cały przekrój wiekowy

„Na każdym poziomie edukacyjnym są uczniowie wymagający wsparcia.”

„W wieku dojrzewania, co rodzi dodatkowe problemy.”

”W każdym wieku, jeśli znajdują się w mniejszości”

„17-19 lat”, „1-3 klasa”, „10-18 lat”

„wiek nie ma znaczenia”

4. W odpowiedziach na pytanie : „*Czy Pani/Pana zdaniem istotne jest, aby uczniowie cudzoziemscy mieli możliwość uczęszczania na zajęcia z języka ojczystego? Gdzie takie zajęcia powinny się odbywać?*”

Zdania są podzielone :

od twierdzenia

że nie ma takiej potrzeby lub jest to prywatna sprawa ucznia i rodziców:

„Nie”

„nie umiem na to pytanie odpowiedzieć, myślę, że to jest kwestia indywidualna. Zajęcia takie powinny być organizowane poza szkołami- brak obecnie par lekcyjnych”.

„takie zajęcia powinny być prywatną sprawą ucznia”

„Uczniowie, którzy mają potrzeby uczęszczania na zajęcia z języka ojczystego powinni mieć możliwość. Zajęcia powinny odbywać się we współpracy z konsulem”.

Poprzez twierdzenia że jest to potrzebne ale poza szkołą i jest to zadanie konsulatu lub placówek kulturalnych do przekonania że takie zajęcia są konieczne i najlepiej gdyby odbywały się w szkole.

„tak, poza szkołą”

„tak, placówki kulturalne, szkoły językowe, centra kultury danego kraju.”

Do

„tak, najlepiej w miejscu pobierania nauki.”

„Tak, w przypadku większej liczby dzieci - w szkole, do której chodzą, albo też dzieci zebrane z kilku szkół- w jednej placówce w centrum miasta.”

„Najlepiej gdyby odbywały się w szkole. Mogłyby w nich częściowo uczestniczyć nasze dzieci (to mogłoby być ciekawe i ułatwić więzi)”

„Jest to koniecznością. Zajęcia powinny odbywać się w szkole.”

Wnioski

Ankietowanie potwierdziło wcześniejsze przypuszczenia, że najbardziej efektywną metodą zebrania informacji od rodziców jest przeprowadzenia wywiadów, a ankietowania daje oczekiwany rezultat dopiero pod czas bezpośredniego kontaktu z rodzicami oraz wytłumaczeniu celów ankietowania na przykład. w trakcie zebrania rodziców w szkole (pod czas wywiadówki na początku roku szkolnego). Stopień nieufności rodziców jest duży i dopiero bezpośredni kontakt powodują zmianę postawy oraz chęci dzielenie się informacją o trudnościach adaptacyjnych.

Powyższa analiza powodują stwierdzenie tezy o celowości przeprowadzania ankietowania na początku roku szkolnego pod czas wywiadówek z udziałem rodziców uczniów z Ukrainy w wybranych krakowskich szkołach w połączeniu z pogłębionymi wywiadami.

Już wstępna analiza ankiet oraz osobiste rozmowy z migrantami ukraińskimi w Krakowie spowodowała podjęcie przez fundację Zustricz decyzji o uruchomieniu wsparcia psychologicznego w formie indywidualnej i grupowej. Problemy związane z dostosowaniem się do nowego miejsca, nowych szkolnych kolegów, innych zasad funkcjonowania i współżycia społecznego, samotność na emigracji, osobiste problemy, a czasem doświadczania dyskryminacji na różnych płaszczyznach sprawiają, iż wsparcie psychologa z rodzimym językiem ukraińskim jest bardzo potrzebne, tak dla uczniów, jak i ich rodzin. Szczególnie wsparcie psychologiczne jest potrzebne w szkołach i internatach w których uczy się młodzież z Ukrainy przebywająca w Krakowie bez stałej opieki rodziców. W przypadków młodzieży mieszkającej w internatach ponad 40 % uczniów potrzebuje wsparcia psychologicznego.

Kadra pedagogiczna internatów w zdecydowanej większości wskazywała na trudności adaptacji ukraińskiej młodzieży, tęsknota, osamotnienie, wycofanie się z życia społecznego, dużą potrzebę akceptacji, ucieczka w świat gier lub sięganie po różnego rodzaju używki i t.d. Wstępną analizę potwierdziły bezpośrednie kontakty z wychowawcami internatów oraz psycholożki pracujące z uczniami mieszkającymi w internatach.

Wspomniany problem obejmuje kwestie opiekuńczo –wychowawcze:

- trudności wynikające z braku na miejscu rodziców jako opiekunów prawnych. Młodzi ludzie przyjeżdżają do szkoły, są kwaterowani w internacie. Kontakt z rodzicami jest bardzo utrudniony lub wręcz niemożliwy. Migranci poszukują osób w Polsce, które zgodzą się zostać opiekunem prawnym dziecka na

czas nauki i nie zawsze roli tej podejmują się odpowiedzialne osoby. Często problemem jest sytuacja kiedy tak zwany opiekun prawny nie realizuje swoich obowiązków i np. przestaje się kontaktować z wychowankiem i szkołą. Są to sytuacje, na ogół bez wyjścia. Kwestie rozwiązania tego problemu władze edukacyjne przerzuciły na szkoły, które nie są odpowiednio przygotowane do tego rodzaju zadań.

- Problem dotyczący przebywania uczniów w mieście poza dniami zajęć szkolnych. Ze względu na odległość do domu uczniowie mieszkający w internatach nie mogą wyjechać na weekend czy krótkie przerwy świąteczne do domu. W weekendy nie ma zajęć szkolnych, a internaty nie mają środków na organizację zajęć dodatkowych. Przy dużym zagęszczeniu młodych ludzi, czasem słabej znajomości języka, często pojawiają się nieporozumienia, konflikty. Sposoby ich rozwiązywania nie zawsze są racjonalne i pokojowe. Zdarza się przemoc, nękanie – działania te często nie są zgłaszane opiekunom, trudne do wykrycia. Ponadto podczas przerw świątecznych i semestralnych uczniowie muszą opuszczać internat. Często dojazd do domu i powrót z niego jest równie długi jak przerwa w nauce wobec czego uczniowie wynajmują miejsca w hostelach, schroniskach młodzieżowych, nie mają tam żadnego nadzoru i opieki.

- Jest duża potrzeba nauki języka polskiego, zwłaszcza z udziałem lektorów pochodzenia ukraińskiego umiających szybciej wytłumaczyć zagadnienia podstawy programowej. Osobnym tematem jest potrzeba w nauczaniu j. ukraińskiego, podtrzymania tożsamości narodowej migrantów, zajęć ułatwiających adaptację na migracji oraz wsparcia psychologicznego (trudności w akceptacji siebie i życiowej sytuacji prowadzą czasem do powikłań zdrowotnych).

- Istnieje potrzeba przeprowadzania regularnych szkoleń dla kadry pedagogicznej tak szkół jak i internatów oraz opracowanie programu wsparcia młodzieży.

Jednym z głównych rekomendacji Fundacja widzi potrzebę wprowadzenia do szkół i internatów asystenta międzykulturowego przy wsparciu psychologów. Zakres obowiązków asystenta zamyka się w dwóch głównych obszarach: wsparcie uczniów, zarówno polskich, jak i cudzoziemskich, nauczycieli i pedagogów oraz mediacja i pośrednictwo w relacjach z rodzicami dzieci.

Spotkania z asystentem, rozmowy na korytarzu szkolnym lub w bardziej intymnej atmosferze pozwolą uczniom poczuć się bezpiecznie i mniej anonimowo. Budowane w ten sposób poczucie pewności uczniów przekłada się na ich większe zaangażowanie w naukę i życie szkoły. Dzieci wiedzą i czują, że znajdą w tym miejscu przyjazną atmosferę i konkretną osobę, z którą mogą się podzielić swoimi troskami i sukcesami. Wiedzą też, że osoba ta jest w szkole dla nich, ma czas i, co najważniejsze, potrafi im „przetłumaczyć” niezrozumiałe sytuacje czy stawiane wymagania.

Uczniowie dopiero rozpoczynający naukę często nie potrafią pisać w języku polskim, nie znają zasad panujących w szkole, organizacji polskiej szkoły i często nie rozumieją właściwie nawet prostych zdań w języku polskim, co w konsekwencji skutkuje frustracją, działaniem na przekór i bunt.

W pracy asystenta międzykulturowego oprócz znajomości zarówno języka polskiego jak i języka kraju pochodzenia uczniów bardzo ważne są umiejętności nawiązywania relacji z dziećmi, kompetencje z zakresu komunikacji interpersonalnej, radzenie sobie w trudnych sytuacjach, umiejętność osiągnięcia porozumienia oraz wiedza o przebiegu procesu adaptacji kulturowej i prawach ucznia przybyłego do polskiej szkoły z kręgu innej kultury. Dlatego osoba mająca pełnić tę funkcję w szkole – zgodnie z obowiązującymi przepisami i w celu podniesienia swoich kompetencji – powinna mieć dostęp do szkoleń doskonalących kompetencje asystenta międzykulturowego.

Bardzo ważna jest praca systematyczna ponieważ budowanie zaufania wśród młodzieży nie odbywa się pod czas pojedynczego zajęcia tylko buduje się pod czas pracy przez dłuższy okres czasu.

Ważnym aspektem w procesie adaptacji uczniów z Ukrainy jest możliwość zapewnienia zarówno dziecku jak i rodzicom wsparcia psychologicznego w języku ojczystym jak w formie grupowej tak i indywidualnej. Oferta poradni pedagogiczno-psychologicznych nie posiadających w swoim składzie wykwalifikowanych osób ze środowiska migrantów w praktyce okazują się mało skuteczna.

Z analizy pracy psychologów w fundacji wynika że część uczniów wymaga nie tylko konsultacji ale też terapii psychologicznej, zwłaszcza jest ona potrzebna osobom, które ze względów finansowych nie mogą skorzystać z terapii na warunkach komercyjnych. Zauważono też, że dość często nauczyciele dostrzegają skutki w aspołecznym zachowaniu ucznia cudzoziemca, ale nie zauważają wcześniejszego ciągu problemów i niezbyt przyjemnych zdarzeń w relacjach pomiędzy rówieśnikami w klasie, które stały się przyczyną niewłaściwych zachowań, np. zainicjowanych przez innych uczniów. W niektórych przypadkach skuteczną metodą zmiany nastawienia ucznia okazała się dopiero decyzją rodziców o zmianie szkoły.

Problematykę pracy z uczniami cudzoziemskimi można podzielić na 4 kategorie tematyczne:

1. różnice kulturowe
2. bariery w komunikacji (w tym słaba znajomość j. polskiego)
3. normy i przepisy
4. aspekty psychologiczne adaptacji

Rekomendacje

1. Włączyć do programu kształcenia pedagogicznego wiedzę z zakresu różnic międzykulturowych, tolerancji oraz praktycznych metod zapobiegania przejawów dyskryminacji i bullyingu w środowisku szkolnym. Zważywszy na stały wzrost liczby migrantów napływających do Polski będzie to wiedza niezbędna w szkole przyszłości.
2. Uwzględnić zasadność współpracy z organizacjami pozarządowymi reprezentującymi środowiska migrantów. Organizacje zwykle dysponują specjalistami z różnych dziedzin, którzy mogą udzielać fachowej pomocy w języku ojczystym. W ten sposób mogą uzupełniać ofertę wychowawców internatów, nauczycieli, pedagogów, którzy w procesie kształcenia nie zostali przygotowani do pracy z dzieckiem- migrantem. Dodatkowo organizacje mogą zadbać o podtrzymywanie kultury i tradycji narodowych dysponując oparciem w środowisku. Mogą również angażować wolontariuszy z doświadczeniem migracji.
3. Wykorzystywać przewidzianą w systemie edukacji możliwość zaangażowania asystenta kulturowego przynajmniej w pierwszym okresie adaptacji dziecka w szkole. Asystent kulturowy w systemie edukacji udzielałby migrantom pierwszego wsparcia, mającego charakter prewencyjny.
4. W kontakcie z obcokrajowcem nauczyciel za każdym razem przy pierwszym spotkaniu powinien upewnić się na ile ma szansę być zrozumiany. Jeśli okaże się, że rodzic ma trudności z rozumieniem języka w kontakcie z nauczycielem, w spotkaniach powinien brać udział tłumacz .

5. Placówki edukacyjne, z których korzystają migranci powinny wykorzystywać dostępne możliwości prawne i organizacyjne dla wsparcia rodziców dzieci-migrantów w nauce języka polskiego.
6. Szkoły zawodowe/technika powinny rozwijać współpracę z przedsiębiorcami, którzy mogą oferować migrantom przygotowanie do zawodu i pracę dorywczą. W ten sposób bez konieczności zmian w prawie zapewniamy młodzieży dobry start zawodowy, możliwość uzyskania dodatkowych środków finansowych i uczciwe traktowanie przez przedsiębiorcę. Do czasu stworzenia takich możliwości zasadne byłoby rozważyć wprowadzenie takich zapisów w regulaminie internatu, które pozwalają na legalne godzenie pracy dorywczej z nauką i zasadami współżycia społecznego.
7. Wykorzystanie przez szkoły/internaty talentów uczniów z innych krajów (wokalnych, sportowych, manualnych i in) co podnosi samoocenę uczniów.
8. Przemysłenie uwzględnienia w organizacji życia w internatach potrzeb cudzoziemców wynikających z różnic kulturowych, np. zwiększenie zakresu odpowiedzialności młodzieży, uwzględnienie nawyków żywieniowych, przyjęcie większej swobody w organizacji czasu wolnego przez migrantów, itp.
9. Zorganizowanie na czas ferii, świąt alternatywnych propozycji w stosunku do konieczności opuszczenia internatu.
10. Upowszechnianie zarówno przez szkoły jak i internaty dla uczniów i dla ich rodziców informacji o dostępnych systemowych rozwiązaniach, np. możliwościach bezpłatnej nauki języka, wydarzeniach kulturalnych, integracyjnych kierowanych do migrantów, miejscach, w których mogą uzyskać pomoc. Informacje te powinny być zarówno w szkołach jak i w internatach, najlepiej w języku ojczystym migrantów.
11. Wypracowanie na kolejnych poziomach edukacji rozwiązań dla problemów powstających na styku różnic w działaniach przyjętych w poszczególnych krajach w systemie edukacji, np. problemu niepełnoletnich uczniów/studentów wynikających z krótszej ścieżki edukacji na Ukrainie.
12. Zapraszanie na pierwsze zebranie z rodzicami (w szkole/internacie) osób pochodzących ze środowiska migrantów i stworzenie w ten sposób płaszczyzny porozumienia (zwiększającej szanse na zrozumienie reguł, zmniejszającej wyobcowanie, urealnijającej oczekiwania).
13. Uwzględnienie wychowawców internatów w różnych formach kształcenia (wydzielenie środków z puli kształcenia nauczycieli na ten cel). Obecnie internaty nie mieszczą się w puli środków przeznaczonych dla szkół na kształcenie.
14. Przeprowadzać okresowe szkolenia rad pedagogicznych z zakresu różnic kulturowych.
15. Zważywszy na różnice kulturowe potrzebne jest przemysłenie wymagań wobec studentów i uczniów wynikających z wymogów edukacyjnych jakie stawia uczelnia czy szkoła w taki sposób, aby minimalizować trudności wynikające z innych przepisów edukacyjnych.